

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Kővágó Pál

Kollektív áldozattudat

E rovatban olyan publikációkat közlünk, amelyek egy manapság rendkívül népszerű társadalomlélektani fogalmat különböző nézőpontból közelítenek meg. Ennek a fogalomnak számos megnevezése van, a szociálpszichológiában például a *collective victimhood* kifejezéssel illetik, mely magyarul e tudományterületen belül a kollektív áldozatiság elnevezést kapta. Mások kollektív áldozatszerepnek vagy kollektív áldozati identitásnak is nevezik. Az elnevezések mind nagyon hasonló jelenségre utalnak: arra, amikor egy csoport – ami akár egy egész nemzet vagy egy ország lakossága is lehet – tagjai a múltbeli, ismétlődő sérelmeik alapján úgy érzik, hogy más csoportok (etnikumok, nemzetek, országok) ártottak nekik, és ennek az ártalomnak ők újra és újra elszenvedői voltak. Ez a meggyőződés, amely szinte minden esetben valós, történelmi alapokon nyugszik, megalapoz egy olyan kollektív identitást, amelynek akár központi eleme is lehet az áldozatszerep.

Egészen friss kutatások szerint az, hogy egy közösség mennyire érzi magát áldozatnak, szorosan összefügg, hogyan gondolkodnak az adott közösség tagjai aktuális közéleti, társadalmi kérdésekről. Csak egy példát említve: a kollektív áldozattudat szoros összefüggést mutat a kisebbségekkel és úgy általában az idegenekkel szembeni előítéletességgel. Ez az együttjárás azonban csak akkor igaz, ha azok, akik saját közösségüket áldozatnak érzik, azt is vallják, hogy a sérelmeik egyedülállóak, semmi sem mérhető ahhoz a szenvedéstörténethez, ami velük történt. Ezt a jelenséget a szakirodalom exkluzív áldozattudatnak hívja, és ez szorosan összefügg a kollektív narcizmus jelenségével is. Ez utóbbi olyan meggyőződések, hiedelmek összességét takarja, melyek a saját csoport, nemzet vagy közösség nagyszerűségét hivatottak alátámasztani. Amennyiben ez a két meggyőződés kéz a kézben jelen van, egy olyan közösség képe rajzolódik ki, amely számára rendkívül fontos a saját csoportjának nagyszerűsége, ugyanakkor tudatában van annak, hogy a múltban számos sérelem érte ezt a nagyszerűséget. Ennek eredményeképpen megteremtődik a közösségekben az igény a korábbi nagyszerűség állapotának visszaállítására, és számos elméletalkotó

szerint, ennek az egyik egyenes következménye az úgynevezett bűnbakképzés jelensége. A csoport tagjai olyan, gyakran kisebbségi, de mindenképpen a saját csoporton kívüli személyeket, hibáztatnak a hétköznapi gondokért, akiknek ebben nagyon sokszor semmilyen köze nincs a múltbéli eseményekhez. Ez a dinamika figyelhető meg például az antiszemita vagy éppen a xenofób gondolkodás hátterében is.

Rovatunkban két tanulmányt közlünk, melyek különböző szempontból vizsgálják a kollektív áldozattudatot. Fülöp Éva, Kővágó Pál, Benza Málna, Kelenhegyi Olga Sára és Kovács Katalin „Áldozat és még inkább áldozat” című tanulmánya a kollektív áldozati szerep transzgenerációs narratíváit kutatja olyan családoknál, ahol a családban van holokauszt-túlélő. A tanulmány interjúrészekkel gazdagon illusztrálva mutatja be, milyen nehézségeket okoz a túlélők és családtagjaik számára a többségi társadalom sokszor felelősségváró magatartása.

Balogh László Levente „Az áldozat metamorfózisai a kultusztól a politikáig” címmel közölt tanulmányában az áldozat, mint fogalom tartalmi evolúcióját mutatja be. Részletesen számol be arról, hogyan vált az áldozat a történeti elbeszélések és az intézményes emlékezetpolitika központi alakjává. Rámutat arra is, hogy a modern nyugati társadalmak emlékezetpolitikájának rendkívül fontos eleme, hogy mely áldozati csoportok nyerik el morális értelemben az áldozatnak járó elismerést; így válnak az áldozatnarratívák a vesztesek történetéből a győztesekévé.

* * *